

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל ר ו נ ו ת ל ע י ו נ ב פ ר ש ת ה ש ב ר ע
בעריכת ד"ר נחמה ליבוביץ שנת העשרים ושתיים

כחולות (תשכ"ג)

פרק י"א
א-ג

תבערה

א. אז ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' וישמע ה' ויחר אפר

י: וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו

התוכל להסביב את סבת השוני הזה:
למה במתאוננים נאמר - וישמע ה'
ובמתאונים נאמר - וישמע משה?

ב. אז ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה'

ספרי (פ"ח) "כמתאוננים" - אין מתאוננים אלא מתרעמים, מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום, שכן הוא אומר ביורם בן אחאב (מלכים ב' ה') "דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי", וכן הוא אומר בשמשון (שופטים י"ד) "כי תואנה הוא מבקש מפלשתים". ר' אליעזר אומר: אין "כמתאוננים" אלא כמתלהמים, וכן הוא אומר (משלי כ"ו) "דברי גרגן כמתלהמים", וכן הוא אומר (דב' א' כ"ז) "ותרגבו באחליכם". ר' יהודה אומר: אין "כמתאוננים" אלא כמדוים את עצמם, שנאמר (דב' כ"ו): "לא אכלתי באזני מסבו". רבי אומר: "כמתאוננים רע" - אין רע אלא ע"ז, שנאמר (דב' ל"א כ"ט) "כי תעשו את הרע בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיכם".

תרגום אונקלוס כמתאוננים - והוה עמא כד מסתקפין ביש קדם ה'.

תרגום יונתן: כמאוננים - והוה רשיע עמא כמססעריין

דש"נ: אין מתאוננים אלא לשון עלילה, מבקשין עלילה, היאך לפרוש מאחורי המקום, וכן הוא אומר בשמשון "כי תואנה הוא מבקש".

דאב"ע: ד"ה כמתאוננים: מגזרת און, וכן (ירמיהו ד' י"ד): "מחשבות אונך".

רמב"ן: ד"ה ויהי העם כמתאוננים: אמר ר' אברהם מגזרת און (ע' לעיל) שדבריו לכרי און, ואינו נכון, כי למה ינסה הכתוב על חטאם ולא יגידנו כאשר עשה בצל המקומות? והנכון בעיני, כי כאשר נרחקו מהר סיני שחיה קרוב לשוב ובאן בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון, היו מצטערים בעצמם לאמור: "מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה? ומה נאכל ומה נשתה ואיך נסבול העמל והעוני? ומתי נצא מסנו?" שלשון (איכה ג' ל"ט) "מה יתאוון אדם חי גבה על חטאיו", שהוא לשון כואב ומצטער על עצמו, וכן (בר' ל"ח י"ח) "בן אונ" - בן צערי, וכן (ישעיה י"ט ח) "ואנו הדייגים ואבלו".

וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבר הזכיר וספר בחטא, ואמר "כמתאוננים" כי היו מדברים זמר בפשם כאשר יעשו חכואבים, ויהי רע בעיני ה'. שחיה לחם ללכת אחריהם בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם, והם היו כאנוסים ומוכרחים, מתאוננים ומתרעמים על ענינם. ולכן אמר בשניה (פ' ד') "וישובו ויבכו גם בני ישראל", כי היה חטאם הראשון להתרעם על חסרון הנאותיהם במדבר, וישובו עוד לעשות כעבין החוה, ולא לקחו מוסר על אש ה' שבערה בהם.

(1) בעקבות מי מן התנאים הולכים התרגומים והפרשנים?

xx (2) איך מפרש רבי את הפעל "מתאוננים"? האם אחד הפרשנים מסכים עמו בפעל זה?

אא (3) הסבר, כיצד מגיע ר' אליעזר לפרוש "כמתאוננים" = "כמתלהמים", ומה פירוש ב תו הו. ו לפסוקנו?

(ר' עלון הדרכה!)

(4) הסבר למה מקדים הספרי (ב עה הראשונה) א הפסוק במלכי. לפסוק בשופ' (והוא בצד סדר כתבי הקודש) ולמה הביא רשי בפרושו רק את הפסוק בשופ' בלבד?

x (5) מה חן השאלות הנוספות שמישב הרמב"ן בדבריו, נוסף על הקשי הלשוני שבמלה "מתאוננים"?

- א (6) הסבר את דברי הרמב"ן "כאשר אמר הכתוב כי היו כוואבים...
כבר העכיר וספר בחטא".
- אא (7) מהי בקורת הרמב"ן לדברי הראב"ע, ומה חולשה יכול היה למצוא
גם בפרושו של רש"י?

ג. "כמתאוננים"

- ר' יוסף אבן כספי - שרשרות כספי: כמתאוננים - חושבים שקרות, וכן (איכה ז') "מה
יתאונן אדם חי" כלומר: מה יחשוב שקרות ודבר בטל על חטאיו וחטאותיו, מצד שלא
יכיר בהם חטאות, ואם מצד שלא יכיר בהם סגת נפילתו.
- 1) האם קרוב הוא בפרושו לאחד הפרושים שבשאלה הקודמת?
א (2) כיצד הגיע מן המלה מתאוננים לתוראה של "שקר"?

ד. "כמתאוננים"

- שד"ל: עתה החלו להכנס במדבר הגדול, ומיד שהתחילו להתאונן ולהראות בדבריהם שהם
בלתי נוחים במעמדם, נשמע הדבר לה' ורע בעיניו.
- ה"כף" במלת "כמתאוננים" ענינה תיכף ומיד שהיה זה היה גם זה, וכמהו (ברא' ל"ח)
"ויחי כמשיב ידו והנה יצא אחיו", תיכף ומיד שהשיב ידו יצא אחיו; וכן (ברא' ס')
"והיא כפורחת עלתה ניצה", תיכף שפרחה ועלתה ניצה, מיד "הבשילו אשכולותיה ענבים;
אף כאן תיכף שהתאוננו, מיד היו דבריהם רעים באזני ה', כלומר: "וישמע ה' ויחר
אפו" - וישמע ה' פרט שאחר הכלל.
- אברהם כהנא "פירוש מדעי" (תרע"ד) ה"כף" הוא "כף האמתות" *השוה נחמיה ז' ב: "כי הוא
כאיש אמת וירא את האלוקים מרבים"; שמואל ב' ד' יג: "והוא היה כמבשר בעיניו
ואוחזה בו ואהרגהו"; הושע ד' ד' "אף איש אל ירב ואל יוכח איש ועמך כמריני כהן"
- * הבטוי לקוח מרד"ק ישע' א' ט: והותר לנו שריד למען שפו, וחשדיו
חזא מעט... וכן "כמעט" כף האמתות שבאה על חסליו לאמת הדבר כמו
(ברא' כ"ז לג): "השבעה לי כיום"; וכמו (שם' א' ט') "כי אותו כהיום
תמצאון אותו" (הושע ה' י') "היו שרי יהודה כמסיגי גבול" והדומים להם.

- 1) הסבר מה התבדל בין פרושי שניהם לבין פרוש הרמב"ן?
א (2) מה היא חולשת פרושו של שד"ל?
א (3) איזה מן הפסוקים המובאים בכהנא אינו מתאים לשמש דוגמא ל"כף
האמתות"?

ה. ויהי חעם כמתאוננים רע באזני ה'

- ספרי: "באזני ה'" - מלמד שהיו ישראל מתכוונים להשמיע את המקום. היה ר' שמעון אומר:
משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מקלל את המלך, היה המלך עובר, אמרו לו: "שתוק!
שלא ישמעך המלך". אמר להם: "מי אמר לכם, שלא היתה כונתי כי אם להשמיעו?"
אף ישראל - מתכוונים להשמיע למקום!
- ר' יוסף אבן כספי: משנה כספי: "באזני ה'" - כי הם כווננו שישמע ה' דבריהם, אולי
חרם עליהם ולא יביעם...

- 1) מהו הקשי במקומנו שעליו מיוסדים דברי הספרי?
2) לדברי מי מן התנאים שהובאו בשאלה ב מסכימים דברי ר' שמעון כאן,
ולדברי מי מהם מסכימים דברי אבן כספי?
3) מה פרוש "ולא יביעם" ומניין שזו היתה טענתם בהתאוננות?

ו. שאלות ברש"י:

- א (1) ד"ה: ויהי חעם כמתאוננים: אין
חעם אלא רשעים, וכן הוא אומר (שם' יז)
"מה אעשה לעם הזה" ואומר (ירם' יג)
"העם הזה הרע", וכשהם כשרים קרואים
"עמי" (מיכה ו') "עמי, מה עשיתי לך?"
- ומקשים מפרשי רש"י על דבריו אלה:
והלא נאמר (ישע' א') "עמי לא התבונן"
(ירם' ח' ז') "ועמי לא ידעו את
משפט ה'" וכן (שם' ח' לא) "הנביאים
נבאו בשקר, ותכהנים ירדו על ידיהם
ועמד אהבו כן".
- א התוכל לישב את קושיהם?
מה קשה לו ומה הצריכו להוסיף מלת
תואנה שאינה כתובה בפסוק?
- 2) א ד"ה רע באזני ה': תואנה שהיא רעה

תשובות יש לשלוח לנחמה ליבוביץ, קרית משה, ירושלים